

KLAUS HELKAMA
Suomalaisten arvot. Mikä meille on oikeasti tärkeää? Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2015. 252 s.

Sosiaalipsykologian professori Klaus Helkaman yleistajuisen teoksen mukaan suomalaiset mieltävät erityisesti suomalaisia yhdistäviksi arvoiksi ahkeruuden, tasa-arvon ja luonnon. Nämä kolme toistuvat suomalaisen kirjallisuuden klassikoissa Aleksis Kiven teoksista Väinö Linnan saakka. Pitkän uran arvotutkimuksen parissa tehnyt Helkama kuitenkin kysyy, ovatko nämä arvot todella kaikkien suomalaisten jakamia vai onko suomalaisten arvoissa enemmän hajontaa kuin kollektiivisten mielikuvien tasolla näyttäisi.

Suomalaisten arvot: Mikä meille on oikeasti tärkeää? on kiinnostava ja käytännönläheinen kurkistus arvotutkimuksen historiaan sekä suomalaisten henkiseen maailmaan. Helkama analysoi suomalaisten tärkeinä pitämiä seikkoja ja niiden juuria sekä muutosta kolmesta näkökulmasta. Ensiksi hän käsittelee suomalaisuuteen liitettyjä arvoja kansallisen omakuvan kautta. Suomalaisiksi luokiteltavan joukon, "meidän", arvoja tarkastellaan niin suhteessa toisten kansakuntien arvokartoihin kuin "meistä" kertoviin tarinoin, suomalaisen identiteetin rakennuspuihin. Kansallinen omakuva ja kollektiivisesti suomalaisia yhdistävät arvot eivät palaudu täysin yksittäisten suomalaisten arvostuksiin, vaan ryhmän edustajina arvotamme hieman eri asioita kuin yksityishenkilöinä. Siksi toinen näkökulma erittelee suomalaisten henkilökohtaisia arvoja vertaamalla kyselytutkimusten perusteella tehtyjä yleistyksiä samoilla arvomittareilla muilta kansoilta saatuihin vastauksiin. Kolmanneksi Helkama vertaa erityisen suomalaisiksi nimettyjä arvoja niiden mukaiseen toimintaan; näin arvojen vahvuus paljastuu. Kaikki kol-

me tarkastelukulmaa kulkevat läpi teoksen ja niiden avulla valaistaan arvotutkimuksen eri puolia ja historiaa sekä tarjotaan vastauksia kirjan alaotsikon kysymykseen.

Yhdeksänlukuisen kirjan pääjuoni etenee sujuvasti. Johdannossa määritellään arvon käsite. Arvot voivat sosiaalipsykologiassa olla niin tavoiteltavia asiantiloja, ihmisen suotavia ominaisuuksia kuin toivottavaa käytöstäkin, eli mitä tahansa, mitä ihmiset pitävät arvokkaana ja tärkeänä. Ensimmäisessä luvussa piirretään kansallisten arvojen omakuvaa suomalaisen kirjallisuuden ja historian avulla. Helkama problematisoi "suomalaisten arvojen" käsitteen ja myöntää, että demokraattisessa maassa hajonta yksilöiden arvoissa on suurta. Silti hän pitää mahdollisena ja tärkeänä suomalaisten arvojen tyypittelyä, sillä mielikuvina niillä on vaikutusta ihmisten arkisiin käsityksiin ja hyvinvointiin. Kansallisia arvoja identifioidaan oivaltavasti analysoimalla *Seitsemän veljeks*en hahmoja sekä Aleksis Kiven asemaa suomalaisessa keskustelussa ja kirjallisuudessa eri vuosikymmeninä.

Toisessa luvussa mielikuvia erityisen suomalaisista arvoista verrataan kansainvälisten poliittisten ja työarvojen tutkimusten antamiin tuloksiin. Ronald Inglehart esitti 1970-luvulla poliittisten arvojen muuttuvan hiljaisen vallankumouksen myötä: arvot muuttuvat vasta sukupolvien vaihtuessa. Materiaalisen turvallisuuden kehittyessä eloonjäämisarvot olivat Euroopan talousyhteisössä korvautumassa itseilmaisuarvoilla. Geert Hofsteden työarvojen jatkumoiden valossa suomalainen työkuulttuuri näyttää hierarkialtaan matalalta, yksilökeskeiseltä mutta yhteistyöhakuiselta sekä kohtalaisen paljon epävarmuutta välttävältä. Helkama huomauttaa, että tällaisilla maiden välisiä eroja etsivillä tutkimuksilla on vaarana vahvistaa kansallisia stereotyyppiä.

Kirjan kolmannessa luvussa esitään vastauksia siihen, miten suomalaiset henkilökohtaisesti arvot-

tavat eri tärkeinä pidettyjä asioita. Neljännessä luvussa kahdeksanteen lukuun syvennyttään erityisen suomalaisina pidettyihin tasa-arvoon ja luontoarvoihin, suomalaisiin työarvoihin ja kunniakäsityksiin, rehellisyyteen, maanpuolustustahtoon sekä koulutuksen arvostukseen. Kun Helkama käsittelee suomalaisten henkilökohtaisia arvoja, tutkimusaineistona on pienen Pyhtään kunnan asukkailla neljällä eri vuosikymmenellä tehdyt arvokyselyt, joiden tuloksia hän tulkitsee ja analysoi suhteessa suomalaiseen kulttuuriin, kirjallisuuteen, runouteen ja lyriikkaan.

Pyhtään "koelaboratoriossa" arvotutkijat käyttivät alkuun Milton Rokeachin kahdeksantoista arvon jatkumoa mutta siirtyivät vuosien kuluessa soveltamaan Shalom Schwartzin mallia, jossa universaaleiksi havaitut arvot luokitellaan kehämäiseen järjestykseen. Arvokehää pilkkovat itsensä korostamisesta itsensä ylittämiseen piirretty vertikaalinen jana ja muutosvalmiudesta säilyttämiseen piirretty horisontaalinen jana. Näin muodostuu arvoulottuvuuksien nelikenttä, jossa eri arvotyyppijä ovat hyvätahitoisuus, perinteet ja yhdenmukaisuus, turvallisuus ja valta, suoriutuminen, mielihyvä ja virikkeisyys sekä itseohjautuvuus ja universalismi. Jokaisen arvotyypin alle mahtuu useita yksittäisiä arvoja, joiden tulkinta eri kulttuureissa vaihtelee. Suomalaisista arvoista kertoo se, että suomalaisetutkijat ovat lisänneet omaksi arvoalueekseen työarvot, kuten ahkeruuden, täsmällisyyden, tunnollisuuden, järjestelmällisyyden, pitkäjänteisyyden ja säästäväisyyden.

Schwartz jakaa arvolistansa puutearvoihin ja kasvuarvoihin, joista ensimmäiset ovat arvokkaita siksi, että niistä on pulaa, kun taas toisten arvokkuus lisääntyy, kun ne on saavutettu. Helkaman mukaan tällaista arvoihin liitettävää jaottelua mielekkäämpää on hahmottaa, että arvojen puute- tai kasvuluonne on sidoksissa arvioijaan ja kontekstiin. Alistettu arvostaa valtaa puutearvo-

na, mutta vallanpitäjälle se voi olla kasvuarvo.

Vaikka Helkama mainitsee, että Schwartzin arvomittari on yksinkertaistava, hän käyttää sitä silti. Kirjan lopussa ja sisäkansissa lukijalle tarjotaan Schwartzin täydennetty lista omien arvojen tyypittelyvälineeksi self-help -oppaan tyyllisellä testillä maustettuna. Ongelmana mittarin käytössä ja arvomittarilla saaduille tilastoille Helkaman esittämässä tulkinnoissa on esimerkiksi paikoittainen käsitteellinen yleistäminen kevein perustein.

Kirjoittaja muun muassa ajattelee lasten urheiluharrastuksen liittyvän mielihyvän ja virikkeisyyden motivoimalle arvoalueelle ja kilpaurheilun harrastamisen suoriutumisen arvoalueelle. Jos kilpaurheiluharrastus muuttuu ammatiksi kansainvälisillä kentillä, Helkama tulkitsee toimintaa motivoivan arvoalueen muuttuvan kohti varallisuusarvoja. Hän ei kuitenkaan eritele, kenen arvoista ja arvojen järjestyksestä kulloinkin puhutaan: lapsen, urheiluseuran vaiko vanhempien, joiden toimintaa voivat motivoida erilaiset arvot. Myöskään ammattuurheilun vaikutuksista, kuten varakkuudesta, ei voi ulkopuolelta johtaa urheilijan toimintaa motivoivaa arvoa.

Arvomuutoksista huolestuneita Helkaman teos rauhoittaa: suomalaisten arvot, kuten arvot ylipäätään, muuttuvat monilla eri tavoilla mutta melko hitaasti. Kolmen kärjessä ovat 2000-luvulla lähellä ja kauempanakin asuvan lähimmäisen hyvästä huolehtiminen sekä turvallisuus. Hyvin harvoin arvoja hylätään kokonaan tai omaksutaan nopeasti täysin uusia arvoja. Arvot ovat Suomessa muuttuneet yhteisöllisistä yksilöllisempään suuntaan, mutta kovin väkevää amerikkalaistumista ei pelosta huolimatta näytä tapahtuneen. Erityisen hitaasti muuttuvat osaksi kollektiivista suomalaisuutta mielletyt arvot.

Arvojen muutos voi tapahtua yksilön kehityshistorian aikana. Vaikka identiteettiin liittyvät kerran omak-

sutut arvostukset eivät juurikaan vaihdu, arvojen keskinäinen järjestys voi muuttua. Muutoksen kohteena voi olla arvon levinneisyys tai soveltamisala, kuten on käynyt esimerkiksi lähipiiristä globaaliksi laajenneiden universalismiarvojen kohdalla. Arvojen standardit voivat myös muuttua, kuten sukupuolten välisen tasa-arvon kohdalla on käynyt: ennen kriteerinä pidettiin naisten äänioikeutta, mutta nykyaikana tämä tuntuisi yksinään absurdilta tasa-arvon toteutumisen mittarilta. Toisinaan arvojen merkitys voi myös muuttua, kuten on tapahtunut entisten kommunistimaiden demokratisoiduttua. Kaikkiaan Helkama toteaa tutkimustulosten riippuvan siitä, miten arvoja sanallisesti kuvaillaan, eli arvoille annetuista merkityksistä.

Teoksen sivujuonena kulkee professorin työhistoria arvotutkimuksen parissa. Helkama kuvailee kulttuurien välisiä arvostuseroja ja suomalaisten arvostusten erityispiirteitä paitsi tutkimusdatansa ja kulttuuristen tapojen ja kirjallisuuden pohjalta myös kohtaamiensa ihmisten ja tapahtumien avulla. Anekdoottien foorumeina ovat professorin käyttämät uimahallit ympäri maailmaa, eri yliopistojen kurssit sekä kenttätutkimus- ja ohjaustilanteet.

Kirjoittajan asema korostuu tietokirjassa toisestakin syystä. Helkama viittaa eri vuosikymmeninä toimineisiin tutkimusryhmiin tekstissä ”meinä” ja yksittäisiin tutkijatovereihin pääosin anonymisti ”eräinä kollegoina”. Vaikka kirjan lopussa tutkimusprojektien kollegat saavat ansaitsemansa kiitokset, kategoriselta vaikuttava nimeämättä jättäminen sai pohtimaan, millaiset arvovalinnat ovat johtaneet tähän ratkaisuun. Sen voi lukea suomalaisen työkulttuurin yhteistyötä, tasa-arvoa, suoriutumista ja yksilön kunniaa korostavan eetoksen vastaisena, sillä yhteistyöhön osallistuneille toimijoille ei anneta heidän suoriutumisestaan kuuluvaa kunniaa. Toisaalta kirjoittajan kunnia ja suoriutuminen jäävät lukijalle kyllä hyvin näkyviin.

Puutteistaan huolimatta kirja tarjoaa monipuolisen käsittelynsä vuoksi paljon pohdittavaa myös suomalaisille teologeille. Suomalaisien arvot eivät eroa niin paljon naapurimaiden arvoista kuin stereotyyppit ja nationalistisen identiteetin vahvistustalkoot antavat ymmärtää. Lukija voi saada kirjasta myös työkaluja arkielämän ja yhteiskunnan käytännöissä ilmenevien ristiriitaisten arvojen oivaltamiseen.

TAINA KALLIOKOSKI, TEOL. MAIST.

DARIUS STALIŪNAS Enemies for a Day: Antisemitism and Anti-Jewish Violence in Lithuania Under the Tsars. Historical Studies in Eastern Europe and Eurasia VII. Budapest: Central European University Press 2015. 284 s.

Darius Staliūnas on Liettuan historiallisen instituutin varajohtaja, joka on kirjoittanut laajasti maansa juutalaisten historiasta. Tuorein teos, *Enemies for a Day*, käsittelee aikajaksoa 1880-luvun alusta ensimmäiseen maailmansotaan. Tämä ei tosin ilmene teoksen nimestä.

Staliūnas kysyy, miksi Liettuassa oli mainittuna aikana huomattavan vähän juutalaisvainoja, pogromeja, kun niitä Venäjällä ja Ukrainassa oli paljon. Tiivistetysti vastaus on toisaalta modernisaation hitaus ja toisaalta se, että liettualaisille puolalaiset ja venäläiset olivat juutalaisia tärkeämpi vihollinen. Modernisaation hitauden vuoksi liettualaisten ja juutalaisten välille syntyi kilpailua melko vähän ja hitaasti. Vallan ja kansallisen identiteetin rakentamisen näkökulmasta taas puolalaiset ja venäläiset olivat se ”toinen”, jonka kanssa liettualaiset kilpailivat ja jonka avulla